

персона та іпостасисом; при цьому автор використовує приклади як із Біблії, так і з реального життя, щоби спростити розуміння догмату про єдину «персону» Боголюдини (*КР 1665* арк. 72 зв. – 73 зв.).

Отже, порівняльний аналіз двох редакцій різдвяних проповідей авторства Йоаникія Галатовського демонструє: проповідник свідомо вносить зміни і доповнення до первісного тексту, прагнучи розширити свій виклад, більш аргументовано довести постульовані тези і представлені християнські догмати, а також полегшити сприйняття тексту та орієнтування у ньому за рахунок нових маргіналій.

UDC 002.2(477)+821.161.2“16”

Olha Maksymchuk,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-6932-6434>,

Candidate of Philological Sciences, Research Associate,

Department of Ancient and Rare Books,

Institute of Book Science,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: zubrytska@yahoo.com.ua

TWO REDACTIONS OF YOANYKII GALATOVSKYI'S SERMONS ON CHRISTMAS: AUTHOR'S EDITS AND INTENTIONS

Comparative analysis of Yoanykii Galatovskyi's sermons on Christmas from two editions of his book *Kliuch rozuminnia* (1659 and 1665) demonstrates that the author made his edits to the text in order to provide more proof or explanations to the theological dogmas and theses set out in his works.

Keywords: sermon, dogma, edition, redaction, Galatovskyi.

УДК 811.161.2-028.31(091):[069:37]

Матвійчук Оксана Євгенівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-8555-3645>,

кандидатка педагогічних наук,

доцентка кафедри бібліотекознавства та інформології,

Київський університет імені Бориса Грінченка,

Київ, Україна

e-mail: osvita-teka@ukr.net

УКРАЇНСЬКИЙ БУКВАР ЯК ДЖЕРЕЛО З ІСТОРІЇ ОСВІТИ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ФОНДІВ ПЕДАГОГІЧНОГО МУЗЕЮ УКРАЇНИ)

Розглянуто питання появи та значення українського букваря як універсального засобу навчання. Охарактеризовано букварі з фондів Педагогічного музею України. Наведено факти про українські букварі різних історичних періодів.

Ключові слова: історія освіти, буквар, підручник, Педагогічний музей України.

Буквар – перший путівник, який відкриває дитині дорогу в світ знань, книга, від якої значною мірою залежить ставлення людини до навчання, її успіхи у житті. Вчені розглядають буквар як носій змісту освіти і модель методичної та дидактичної системи, а також як джерело з історії освіти.

В Україні склалася довга і цікава історія появи та розвитку букварів. Сам термін «буквар» має два тлумачення: 1) підручник для початкового навчання читанню й письму, перша книжка із розвитку мови і логічного мислення у дітей, як правило, з великою кількістю ілюстрацій; 2) назва низки стародруків для навчання грамоті, що у XVI–XVII ст. мали релігійний характер, а з XVIII ст. містили й світські тексти.

У фондах Педагогічного музею України зберігаються букварі різних історичних періодів. Найдавніший із них – «Буквар новим способом зложений для домашньої науки» Йосафата Кобринського, виданий 1842 року у Львові. У ньому автор пропонує вчити дітей грамоті за звуковим методом, подає послідовну систему занять і вправ, що мають спочатку ознайомити учнів із звуками мови, відповідними буквами, а потім навчити їх читати.

Перлиною музейної колекції є «Буквар южнорусский» Тараса Шевченка (Санкт-Петербург, 1861), який видано в останній рік життя поета його власним коштом для навчання грамоті рідною мовою малих і дорослих українців у недільних школах. Буквар містить азбуку з друкованими та прописними літерами, тексти для читання, цифри, таблицю множення, переспіви Псалмів Давидових та п'ять щоденних молитов. З метою популяризації надбань національної педагогічної спадщини Педагогічний музей України у 2018 р. здійснив репринтні видання букварів Й. Кобринського і Т. Шевченка.

У XIX – на початку XX ст. букварі часто виходили під назвою «Граматка». У фондах музею зберігаються «Українська граматка» І. Деркача (Москва, 1861), «Граматка за для українського люду» Л. Яценка (Москва, 1862), «Граматка» С. Черкасенка (Полтава, 1907), «Руска граматка для шкіл народних. Ч. 2.» О. Поповича (Відень, 1907), «Ясне сонечко. Граматка з малюнками та з поясненнями для вчителя» П. Ковалевського (Харків, 1919), «Українська граматка до науки читання й писання» Б. Грінченка (Київ, 1918). Остання складається з чотирьох частин: власне буквар, читання після азбуки, прописи і звернення «До вчителів» (методична стаття, де автор подає поради щодо методики роботи з підручником). «Граматка (Український буквар, з малюнками)» Т. Лубенця (Київ, 1922) вийшла у світ накладом 100000 примірників. Зміст видання був цікавий дітям як дошкільної, так і початкової ланки освіти: різноманітні зображення, загадки, пісні, вірші та пізнавальні історії лише спонукали до вивчення граматики. В «Граматці» Т. Лубенця – 24 уроки: граматика, читання та письмо.

Серед інших унікальних букварів з фондів музею – «Рідна мова. Український Буквар» О. Базилевича (Полтава, 1907), «Український букварь по підручнику А. Потєбні» С. Русової (Полтава, 1917), «Український буквар», укладений комісією Кубанського Українського Товариства Шкільної Освіти (Катеринодар, 1917) та ін.

Зазначимо, що букварі 1918–1930 рр. суттєво відрізнялися від сучасного поняття про початкову навчальну книжку, що пов'язано зі змінами у змісті освіти та методиці викладання, які запроваджувала радянська влада. Так, упродовж 1920-х років в Україні тривала кампанія лікнепу (ліквідації неписьменності), в

межах якої видавали букварі для дорослих. Виданням такого типу є «Червоний прапор: буквар для шкіл лікнепу» Я. Чепіги (Київ, 1929).

У фондах Педагогічного музею України зберігається колекція робітних книжок 1920-х – початку 1930-х років. Робітні книжки як вид навчальної літератури з'являються в Україні в межах шкільної реформи 1919–1930-х років. Відповідно до цієї реформи зміст освіти визначався на засадах комплексності, а в педагогіку вводилися активні методи навчання – Дальтон-план, метод проєктів, бригадно-лабораторний метод та ін. Відтак у 1920-х роках в Україні почала діяти комплексна система навчання, а навчальні програми (теми-комплекси) будувалися за принципом синтетичного узагальнення всього навчального матеріалу за схемою: «Природа» – «Людина» – «Праця і суспільство». Прикладом робітної книжки-букваря є «Робітна книжка для 1-го року навчання: буквар» Л. Дєполович та О. Музиченка (Харків, 1931).

Деякі букварі видавались лише одним тиражем, іншим судилося стати справжніми довгожителами, як-от «Букварю» Л. Дєполович, що вперше побачив світ у 1938 р. і витримав 19 видань. Останнє 19-те видання букваря було підписано до друку 20 жовтня 1955 року, а тираж складав 700 000 примірників. За найскромнішими підрахунками, загальний наклад букварів Л. Дєполович складає понад 10 млн примірників. Якщо розмістити всі букварі педагогині на одну полицю, то її довжина сягала б 100 км!

Є у фондах музею і буквар для дітей з особливими освітніми потребами – «Буквар для шкіл глухонімих дітей» Биховської та Офіцерової (Київ, 1933).

Сучасну українську букваристику у фондах музею представляють видання М. Вашуленка та Н. Скрипченко, чії букварі і сьогодні є основними підручниками з початкового навчання української мови.

Отже, у фондах Педагогічного музею України представлено значну кількість букварів різних історичних періодів, які є не лише цінними експонатами, але й унікальним джерелом з історії української освіти. Науковці музею систематично популяризують ці видання, створюючи електронні виставки, публікуючи наукові розвідки, виступаючи на науково-практичних заходах, готуючи відеоматеріали для музейного ютуб-каналу: <https://www.youtube.com/watch?v=QZCdje9wyNA>; <https://www.youtube.com/watch?v=FmtdzMBnGqE>.

UDK 811.161.2-028.31(091):[069:37]

Oksana Matviichuk,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-8555-3645>,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,

Borys Grinchenko Kyiv University

Kyiv, Ukraine

e-mail: osvita-teka@ukr.net

**THE UKRAINIAN ABC BOOK AS A SOURCE FROM THE HISTORY OF EDUCATION
(BASED ON MATERIALS FROM THE FUNDS OF THE PEDAGOGICAL
MUSEUM OF UKRAINE)**

The issue of the emergence and significance of the Ukrainian ABC book as a universal teaching tool is considered. The ABC books from the funds of the Pedagogical Museum of Ukraine are characterized. Interesting facts about Ukrainian ABC books of different historical periods are presented.

Keywords: history of education, ABC book, textbook, Pedagogical Museum of Ukraine.

УДК 002.2:099.5:[821.161.1-6.09:908(477-89)]«18»

Петренко Оксана Валеріївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-5788-8192>,

кандидатка історичних наук,

молодша наукова співробітниця,

відділ стародруків та рідкісних видань,

Інститут книгознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: o-petrenko@ukr.net

УКРАЇНІКА У ВИДАННЯХ ГРАЖДАНСЬКОГО ДРУКУ: КРАЄЗНАВЧА ПРАЦЯ ОЛЕКСІЯ ЛЕВШИНА «ЛИСТИ З МАЛОРОСІЇ»

Наведено книгознавчий огляд видання «Письма из Малороссии, писанныя Алексѣемъ Левшинымъ» як один з результатів пошуку україніки серед видань громадянського друку з фондів відділу стародруків та рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

Ключові слова: видання громадянського друку, книгознавчий огляд, україніка, О. І. Левшин, краєзнавство.

Відділ стародруків та рідкісних видань Інституту книгознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського у наукових дослідженнях фонду громадянського друку прагне максимального виявлення українських видань (за мовою, тематикою, територіальною приналежністю).

Одним з цікавих результатів такого пошуку є публікації краєзнавчих матеріалів Олексія Іраклієвича Левшина (1797–1879) про подорож українськими землями. Ще під час навчання в Харківському університеті з 1813 по 1818 р. у нього виявилася зацікавленість філософією, літературою, давньою і новітньою історією та етнографією. У 1815 р. він здійснив мандрівку північно-східними теренами України, яку детально описав у листах до своїх родичів, друзів і знайомих. В результаті, відповідно до схвальних реакцій адресатів цих листів та порад надрукувати листи, О. І. Левшин у 1816 р. опублікував їх у журналі «Украинский вестник», і того ж року видав їх у Харківському університеті окремою книгою – «Письма из Малороссии».

Цей етнографічно-літературний твір майбутнього державного діяча Російської імперії, хоч і написаний крізь призму імперської цензури (як усі видання громадянського друку), проте пронизаний захопленням та любов'ю до описаних земель. У першому ж листі під назвою «Малороссія» автор писав, що «Вотъ страна, въ которой Россія приняла видъ благоустроенной державы, озарилась лучами Христіянства, ... осветилась зарею просвѣщенія...» (С. 1). Він, нащадок обрусілого німецького роду Левенштейнів, визнавав, що «не простительно не быть въ Кіевѣ, не взглянуть на Полтаву» (Передмова, С. [5]).